

PHƯƠNG THỨC XÂY DỰNG BIỂU TƯỢNG CÁ VOI TRẮNG TRONG TIỂU THUYẾT *MOBY DICK* CỦA HERMAN MELVILLE

Nguyễn Thị Thu Hằng

Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế, 34 Lê Lợi, Huế, Việt Nam

Tóm tắt: *Moby Dick – Cá voi trắng* của Herman Melville là một kiệt tác tiểu thuyết giàu tính biểu trưng của nền văn học Mỹ thế kỷ XIX với hệ thống các biểu tượng chủ yếu có nguồn cội từ huyền thoại và điển tích trong Kinh thánh. Trong thế giới biểu tượng của tiểu thuyết này, *Moby Dick* hay *Cá voi trắng* là biểu tượng then chốt, có vai trò gắn kết các hình tượng và là nơi tập trung thể hiện chủ đề xuyên suốt của tác phẩm. Soi chiếu từ lý thuyết biểu tượng và đặc trưng nghệ thuật của tiểu thuyết, bài báo này hướng đến việc kiến giải phương thức xây dựng biểu tượng *Cá voi trắng* trong tiểu thuyết *Moby Dick – Cá voi trắng* từ những ý niệm về không gian vũ trụ – nguồn cội của sự hình thành biểu tượng *Cá voi trắng*, các xung đột nghệ thuật độc đáo và bút pháp huyền thoại mà tác giả sử dụng. Từ đó, bài báo hướng đến việc khám phá những vấn đề liên quan đến bản sắc đa văn hóa và ẩn dụ về nền dân chủ Hoa Kỳ được dệt nên từ thế giới biểu tượng của tác phẩm.

Từ khóa: Biểu tượng, không gian vũ trụ, nghệ thuật xây dựng xung đột, bút pháp huyền thoại, *Moby Dick – Cá voi trắng*

1. Mở đầu

Biểu tượng trong tác phẩm văn học là một loại hình tượng nghệ thuật đặc biệt, được xây dựng bằng chất liệu ngôn từ, có cấu trúc phức tạp và nội dung phong phú. Là kết tinh từ tài năng nghệ thuật của người nghệ sĩ, biểu tượng còn ẩn chứa tâm thức văn hóa của cộng đồng. Lotman cho rằng: “Một mặt xuyên qua bề dày của văn hóa, biểu tượng được thực hiện trong bản chất bất biến của nó [...]. Mặt khác, biểu tượng tự điều chỉnh một cách tích cực trong các ngữ cảnh văn hóa, tự biến đổi dưới ảnh hưởng của nó và cũng làm nó biến đổi” [6, Tr. 220–221]. Do đó, biểu tượng bao giờ cũng vừa mang dấu vết cổ xưa, chứa đựng dấu ấn thời đại, đồng thời vừa mang bản sắc cá nhân nhà văn và in đậm những yếu tố văn hóa cộng đồng. Nghiên cứu biểu tượng văn học là quá trình khám phá cách thức xây dựng biểu tượng của người nghệ sĩ để khai mở các cơ tầng ý nghĩa của biểu tượng và tác phẩm.

Moby Dick – Cá voi trắng của Herman Melville, xuất bản vào năm 1851, là một tác phẩm độc đáo và màu mỡ bởi theo Alfred Kazin “nó truyền tải một cảm xúc dạt dào, sức sáng tạo

*Liên hệ: thuhangsphue@gmail.com

Nhận bài: 11-09-2019; Hoàn thành phản biện: 02-10-2019; Ngày nhận đăng: 17-10-2019

mãnh liệt, làm trỗi dậy và mở rộng trí tưởng tượng” [4, Tr. 7]. Thiên tiểu thuyết này là một kiệt tác giàu tính biểu trưng của nền văn học Mỹ thế kỷ XIX với hệ thống các biểu tượng, các điển tích trong Kinh thánh và các huyền thoại trong kho tàng văn hóa dân gian của nhân loại. Không những là một áng văn tự sự về nghề săn cá voi, tác phẩm của Melville còn biểu trưng cho nền dân chủ Hoa Kỳ, bản sắc đa văn hóa và những khát vọng muôn đời của nhân loại được dệt nên bằng thế giới biểu tượng. Trong đó, *Moby Dick* hay *Cá voi trắng* là biểu tượng then chốt, là “sợi chỉ đỏ” gắn kết các biểu tượng, các nhân vật, đồng thời thể hiện tư tưởng, nhân quan của nhà văn về con người và thế giới tự nhiên.

Là một biểu tượng văn hóa, cá voi xuất hiện trong đời sống tôn giáo, tín ngưỡng, tập tục... của nhiều cộng đồng. Cá voi gắn liền với huyền thoại thụ pháp ở Polynesie, châu Phi, Laponie, nằm trong dấu hiệu phục sinh của Kitô giáo, biểu tượng vật đỡ thế giới trong truyền thuyết đạo Hồi và là linh vật dẫn hồn trong tín ngưỡng của một số cư dân ở miền biển châu Á, Tây Canada. Theo *Từ điển biểu tượng văn hóa thế giới*, cá voi “là biểu tượng vật chứa và, tùy theo cái được chứa bên trong nó, cũng là biểu tượng của báu vật được cất giấu, hay, đôi khi, của tai họa đang đe dọa. Nó luôn luôn ẩn chứa tính đa trị của cái chưa được biết và cái nội giới vô hình; nó là nơi trú ngụ của tất cả những mặt đối lập có thể xuất hiện trong cuộc sống [1, Tr. 122]. Từ biểu tượng văn hóa, cá voi trở thành một biểu tượng nghệ thuật được tái sinh dưới ngòi bút tài hoa của Melville. Điều này được thể hiện qua việc nhà văn đã dụng công tìm hiểu lịch sử giống loài, khảo cứu các tín ngưỡng liên quan đến tập tục thờ cá voi và trực tiếp tham gia vào công việc săn bắt cá voi. Tất cả những hoạt động này biểu hiện niềm cảm hứng lớn lao của người nghệ sĩ Melville trước đại dương bao la và cá voi, một sinh vật huyền thoại. Soi chiếu từ lý thuyết biểu tượng và đặc trưng nghệ thuật của tác phẩm, bài báo này tập trung làm rõ phương thức xây dựng biểu tượng *Cá voi trắng* trong tiểu thuyết của Melville, cụ thể là cách thức tổ chức của tác phẩm để làm sáng tỏ ý nghĩa biểu tượng *Moby Dick* qua những ý niệm về không gian vũ trụ, nguồn cội của sự hình thành biểu tượng *Cá voi trắng*, các xung đột nghệ thuật độc đáo trong tiểu thuyết, và bút pháp huyền thoại của Melville.

2. Nội dung

2.1. Không gian vũ trụ trong tâm tưởng của Herman Melville và sự hình thành biểu tượng *Cá voi trắng*

Là phương thức tồn tại của thế giới hình tượng, không gian chính là nơi biểu tượng ra đời và sản sinh ý nghĩa biểu trưng. Theo *Từ điển thuật ngữ văn học*, “không gian nghệ thuật chẳng những cho thấy cấu trúc nội tại của tác phẩm văn học, các ngôn ngữ tượng trưng, mà còn cho thấy quan niệm về thế giới, chiều sâu cảm thụ của tác giả hay của một giai đoạn văn học” [2, Tr. 161]. Như vậy, không gian có vai trò quan trọng trong việc biểu hiện mô hình thế giới của tác phẩm, bồi đắp ý nghĩa biểu trưng cho biểu tượng và thể hiện cảm quan về thế giới của nhà

văn. Trong tiểu thuyết *Moby Dick – Cá voi trắng*, xung đột giữa thuyền trưởng Ahab, đoàn thủy thủ tàu Pequod và *Moby Dick* được đặt trong không gian vũ trụ. Biểu tượng *Cá voi trắng – Moby Dick* cũng được khắc họa qua không gian vũ trụ. Đó là không gian của đại dương mênh mông, bốn bề sóng nước, sâu thẳm khôn dò, không hải cảng, không bến bờ được Melville gọi tên là *Miền Xa Xăm mênh mông, Miền Hoang Đại, Miền Trời Nước, Miền Vô Bờ Bến*. Qua không gian vũ trụ, Melville đã khảm vào biểu tượng *Cá voi trắng* những cơ tầng ý nghĩa kỳ vĩ, siêu hình. *Moby Dick* là chúa tể của biển cả, hiện thân của tự nhiên.

Với *Moby Dick – Cá voi trắng*, Melville đã xây dựng mô hình thế giới theo cặp đối lập: đất liền – bể khơi. Phần lớn hoạt động của các nhân vật đều diễn ra ở ngoài bể khơi, nhưng trong tâm tưởng của nhân vật thường xuất hiện hình ảnh đất liền. Trong đó, đất liền là chốn bình yên, là bờ đất xanh um, dịu hiền và vô cùng dễ bảo nhưng lại là cõi đất liền đầy cản trở, là “con đường lớn quen thuộc lồm nhồm những dấu móng guốc nô lệ” [8, Tr. 72]. Ngược lại, bể khơi là không gian tự do, độc lập, phóng khoáng, huyền bí; đại dương là một vùng mãi mãi không ai biết đến. Bể khơi không chỉ là kẻ thù đối với người lạ mà còn là mối đe dọa đối với con cái của nó. Do đó, không một uy quyền nào có thể điều khiển được bể khơi, ngoại trừ quyền uy của chính nó. Là chốn kinh hoàng, bể khơi ẩn chứa sự tinh vi qua “cách thức những sinh vật dễ sợ nhất của nó lướt dưới mặt nước, phần lớn không lộ diện và được gian xảo che đậy dưới những sắc thanh thiên tươi đẹp nhất”, qua “vẻ lộng lẫy ma quái và cái đẹp của nhiều loài tàn độc nhất”, qua “bản chất ăn thịt đồng loại” [8, Tr. 327] của nó. Sự tương phản giữa đất liền và bể khơi cho thấy bản chất tự do, huyền bí, hung dữ khôn lường của thế giới bên ngoài. Thế giới ấy là người bạn duy nhất nhưng cũng chính là kẻ thù ghê gớm nhất. Vậy mà, nhân loại từ ngàn xưa đến hôm nay hết thảy đều mang những cảm xúc hướng về đại dương, “ở khắp nơi hàng ngàn người đứng âm thầm như lính gác, đăm đăm thả hồn ra biển” [8, Tr. 8]. Bởi vì “ở nơi không đất liền ngự trị chân lý cao cả nhất, không bờ bến, vô biên như Thượng đế” [8, Tr. 123] và loài người luôn háo hức muốn thấu nhận chân lý để đến gần hơn với Thượng đế. Vậy là, Ahab, Ishmael, đoàn thủy thủ giương buồm đi khắp chốn bể khơi, chiến đấu chống lại những luồng gió chỉ chực thổi tàu về đất liền yên bình, khổ sở lao vào muôn vạn hiểm nguy của bể khơi để tìm *Cá voi trắng – Moby Dick*, khát vọng chinh phục và cả nỗi sợ hãi của con người.

Ngự trị ở chốn bể khơi kinh hoàng đó là *Cá voi trắng* – con quái vật huyền bí và vĩ đại. *Moby Dick* không phải là một con cá voi bình thường bởi nơi nó thường xuyên lui tới là “các vùng bể man rợ, nơi đám ngư phủ săn cá nhà táng hay ghé” [8, Tr. 213], những con cá voi khác kiếm ăn trên mặt nước còn con cá nhà táng này lại “hoàn toàn kiếm ăn trong những vùng chưa ai biết đến ở mãi dưới sâu” [8, Tr. 330]. Điểm đặc biệt của *Moby Dick* là nó chỉ phô bày vẻ đẹp, sức mạnh, lẫn bản năng hung dữ ở những vùng bể xa xăm nhất, trong những trận chiến khủng khiếp nhất: “Chỉ giữa những hiểm họa cấp kỳ nhất; chỉ ở trong những vùng nước xoáy của các vi đuôi bực tức của con vật; chỉ trên những vùng bể sâu chưa tàu nào từng đến, họa chẳng người ta có thể hiểu được một cách hoàn toàn và sinh động về con cá voi còn đầy đủ thịt đắp

lên xương ấy mà thôi” [8, Tr. 534]. Dường như, với bản chất kỳ vĩ của mình, *Cá voi trắng* luôn chọn những địa điểm xa xăm nhất, bí ẩn nhất của bề khơi để tồn tại như một thách thức đầy hiểm nguy với những người đi săn cá voi.

Đặc tính đa trị của biểu tượng *Cá voi trắng* còn gắn liền với tính đa trị của không gian bề khơi, nơi nó là chúa tể. Ẩn bên dưới là hàng ngàn nguy hiểm khôn lường, “đại dương vẫn trở nên êm dịu hơn; như đang vẽ một tấm thảm trên sóng; lại dường như là một đồng cỏ ban trưa, bởi vẻ thanh bình trải ra” [8, Tr. 643]. Ở nơi bề khơi xa xăm, *Moby Dick* sống đời sống sôi nổi, mãnh liệt của nó: “tít xa bên ngoài trên vùng nước mềm mại như nệm Thổ, rập rình nhảy nhót cái bóng trắng sáng loáng từ vàng trán rộng và trắng như sữa của nó, và một bản nhạc kịch gọn sóng nhịp nhàng vui tươi chơi đệm cho cái bóng; và ở phía sau, nước bề xanh đậm xen kẽ nhau chảy vào cái thung lũng lẫn nước trắng tấp không ngừng chuyển động; hai bên những bọt nước sáng trôi dạt và tung dồi cạnh sườn” [8, Tr. 643]. Bề mặt êm dịu với sắc thanh thiên của bề khơi tựa như một tấm áo nguy trang cho vẻ ngoài quái dị và bản năng hung dữ của con cá voi: “xuyên qua những bình lặng tĩnh mịch nhất của bề khơi nhiệt đới, giữa những con sóng lớn mà tiếng vỗ bị ngưng lơ lửng vì say mê quá độ, con *Moby Dick* tiếp tục di chuyển, vẫn tìm giữ lại cái cảnh tượng nổi kinh hoàng trọn vẹn khi cả thân mình nó nhận chìm xuống nước; hoàn toàn giấu kỹ vẻ gớm guốc quăn queo méo mó của chiếc quai hàm nó” [8, Tr. 644]. Con *Cá voi trắng* và bề khơi sâu thẳm kia như hòa làm một; nó là chúa tể của bề khơi hay chính bề khơi ôm ấp nó như một đứa con quý báu. Không phải ngẫu nhiên khi Melville khắc họa hành trình của Tàu Pequod từ Nantucket, Mũi Hảo Vọng, đến tận Thái Bình Dương họ mới tìm thấy *Moby Dick*. Bởi vùng bề này mang vẻ huyền bí dịu dàng mà người ta không thể biết hết “những chuyển động nhẹ nhàng đáng sợ của nó tưởng như đang nói về một vài linh hồn ẩn giấu nào ở bên dưới; y như những nhấp nhô thần thoại của cỏ xanh Ephesus trên nấm mồ thánh John, người truyền giáo... trên những vùng đồng cỏ bề này, những vùng thảo nguyên nước mênh mông cuộn cuộn chảy, những đồng mộ hoang, trên cả bốn lục địa, những con sóng cứ mãi nhô lên hạ xuống, triều hết rờn lại lớn không ngừng; vì ở đây, hàng triệu sắc thái và bóng tối hòa lẫn với nhau, những giấc mơ ngập chìm, những con mộng du, và những mộng tưởng mơ màng; tất cả những điều mà chúng ta gọi là đời sống và linh hồn, đang nằm mộng, vẫn đang nằm mộng; sắp sắp ngửa ngửa như những người ngủ mê trên giường; những đợt sóng mãi cuộn cuộn trở nên như vậy vì bản chất không ngừng của chúng” [8, Tr. 566]. Đại dương bí ẩn như vũ trụ bao la khôn thấu, như con *Cá voi trắng* huyền bí, như *cái ảo mộng mơ hồ của cuộc đời* mà con người không ngừng đuổi theo, kiếm tìm. Không gian biển cả mênh mông mà bí hiểm trong *Moby Dick – Cá voi trắng* có nhiều điểm gặp gỡ với không gian phương Bắc băng giá trong một số tác phẩm của Jack London. Đó là những không gian đẹp đẽ, êm ả mà khủng khiếp, nghiệt ngã. Đó cũng là nơi con người không ngừng đấu tranh để tồn tại, là nơi chốn con người nhận thức về ý nghĩa của sự sống và cái chết, về bản chất của thế giới tự nhiên và chính mình. Hình thành trong những không gian mang tính biểu tượng đa chiều này, những biểu tượng như *Cá voi trắng* trong tiểu

thuyết của Melville, tuyết trắng trong tác phẩm của Jack London gắn với nhiều ý nghĩa phức tạp, bí ẩn.

Sarah Elisa Youree cho rằng: “ngôn ngữ và không gian đại dương là yếu tố cần thiết để Melville khắc họa nhân vật như một mảnh ghép đang thay đổi, vĩnh cửu của toàn bộ thế giới” [10, Tr. 81]. Xuất phát từ ý nghĩa quan trọng đó, không gian bể khơi hoành tráng và bí ẩn, mang tầm vóc vũ trụ trong tác phẩm chính là kiểu không gian ám ảnh thường trực trong tâm tưởng của Melville, định hình tư duy nghệ thuật của nhà văn, thể hiện bản sắc đa văn hóa của xã hội Hoa Kỳ và đóng vai trò quan trọng trong quá trình hình thành biểu tượng *Cá voi trắng* với những cơ tầng ý nghĩa đa chiều. Biểu tượng *Cá voi trắng* chỉ có thể được tạo sinh trong không gian vũ trụ bởi những nét tương đồng giữa chúng, và ý nghĩa của biểu tượng cá voi cũng được lan tỏa nhờ tính chất hoành tráng của kiểu không gian này. Bể khơi đẹp đẽ, hiền hòa nhưng ẩn chứa những hiểm họa khôn lường giống như con *Cá voi trắng* huyền thoại mang vẻ đẹp, sức mạnh, quyền uy song hung dữ khủng khiếp. Tất cả những yếu tố này tạo nên đặc tính huyền bí cho cả bể khơi và *Moby Dick*. Vì vậy, con người càng không thể nào cưỡng lại sức quyến rũ lạ kỳ của con cá voi to lớn và những miền biển hoang vu, xa vắng nơi nó ngự trị.

2.2. Biểu tượng *Cá voi trắng* qua nghệ thuật xây dựng xung đột trong tiểu thuyết

Theo *Từ điển thuật ngữ văn học*, xung đột là “sự đối lập, sự mâu thuẫn được dùng như một nguyên tắc để xây dựng mối quan hệ tương tác giữa các hình tượng của tác phẩm nghệ thuật” [2, Tr. 431]. Là một loại hình tượng nghệ thuật đặc biệt, biểu tượng *Cá voi trắng Moby Dick* trong tiểu thuyết của Melville được khắc họa thông qua mối quan hệ tương tác với các biểu tượng/hình tượng khác như Ahab, Ishmael và đoàn thủ thủy tàu Pequod. Trong đó, sự đối lập, mâu thuẫn giữa cá voi *Moby Dick* và đoàn thủy thủ, đặc biệt là thuyền trưởng Ahab, là rõ rệt, gay gắt và xuất hiện từ đầu đến cuối tiểu thuyết. Xung đột trung tâm này không chỉ biểu hiện sự đối kháng quyết liệt giữa con người và tự nhiên như Alexis de Tocqueville đã dự báo chủ đề trung tâm trong nhiều tác phẩm văn học Mỹ: “Thân phận con người, bản thân con người tự rời xa đất nước và thời đại của mình và đứng thẳng hiện diện trước Tự nhiên và Thượng đế với những dục vọng, những nỗi hoài nghi, những thiên hướng khác thường và cả những khổ đau không sao hiểu nổi sẽ trở thành chủ đề chính, nếu không phải là duy nhất của nền thơ ca Mỹ” [dẫn theo 5, Tr. 44]. Dưới nhãn quan của Melville, xung đột này còn ẩn ngụ cho nền dân chủ Hoa Kỳ và sự đối lập giữa con người với khát vọng vượt qua những giới hạn của bản thể con người.

Trong *Moby Dick – Cá voi trắng*, Melville đã dành nhiều bút lực để khắc họa xung đột giữa thuyền trưởng Ahab và *Cá voi trắng*, xung đột trung tâm của tiểu thuyết. Cả hai nhân vật này đều được Melville xây dựng như là những biểu tượng kỳ vĩ, tuyệt đẹp. *Moby Dick* là hiện thân của Tự nhiên với sức mạnh vô biên và những bí ẩn khôn lường. Còn Ahab biểu tượng cho sức mạnh ý chí quật cường của con người và tham vọng bá quyền của nhân loại. Nhìn từ góc

độ phẩm tính, Ahab và *Moby Dick* là hai đối thủ xứng tầm, một bên đại diện cho con người với những phẩm chất tuyệt vời, một bên biểu tượng cho tự nhiên với tất cả quyền uy và sức mạnh. Như một định mệnh, Ahab chọn cách biểu hiện sự tồn tại của ông bằng việc săn đuổi *Moby Dick*.

Xung đột giữa Ahab và *Cá voi trắng*, hay giữa con người và tự nhiên, vốn dĩ đã xuất hiện từ xa xưa, khi nhân loại khơi mào công cuộc chinh phục tự nhiên, nay được Melville tái sinh trong tác phẩm vừa sâu lắng, trầm tĩnh vừa khốc liệt, dữ dội. Xung đột này được nhấn mạnh qua sự đối lập giữa Ahab – một con người không toàn vẹn với một chiếc chân giả được đeo từ xương cá voi và *Cá voi trắng* uy nghi, thần bí, mang sức mạnh vô song và cả bản tính hung dữ. Xét ở góc độ tầm vóc và sức mạnh thể chất, Ahab chỉ là một con người nhỏ bé, già nua với những điểm khuyết thiếu, còn *Cá voi trắng* lại ẩn chứa vô số bí ẩn như tự nhiên vĩnh hằng. Vì vậy, sự tương phản và đối nghịch giữa hai nhân vật càng làm nổi bật xung đột một mất một còn giữa họ, nhấn mạnh sự cô độc của con người giữa tự nhiên vô tận và sức mạnh huyền bí của tự nhiên.

Để khám phá xung đột trong tác phẩm của Melville, người đọc cần phải lưu tâm đến cốt truyện bởi vì xung đột “là cơ sở và động lực thúc đẩy của hành động, quy định những giai đoạn chính của sự phát triển cốt truyện” [2, Tr. 431]. Trong *Phác thảo Văn học Mỹ*, Kathryn Vanspankeren cho rằng tiểu thuyết *Moby Dick* “mang tính hiện đại trong cái khuynh hướng tự tham chiếu hay tự chiêm nghiệm của nó” [9, Tr. 100], tức là cuốn tiểu thuyết nói về chính nó. Người kể thường bình luận về việc viết lách, đọc sách và kiến thức. Tiểu biểu là quan niệm tác phẩm chỉ là một phác thảo, không bao giờ được hoàn tất. Tuy nhiên, cách kể trong *Moby Dick* vẫn thuộc về tiểu thuyết truyền thống với cấu trúc cốt truyện gồm năm thành phần: trình bày, thắt nút, phát triển, đỉnh điểm và kết thúc. Mỗi thành phần của cốt truyện đều tập trung làm sáng rõ xung đột giữa Ahab và *Cá voi trắng*. Trong phần trình bày, Ishmael đến gặp thuyền trưởng của tàu Pequod oai danh mà u sầu để ngó ý đi tàu; tình cờ anh ta được thuyền trưởng Peleg tiết lộ về sự bí ẩn của thuyền trưởng Ahab và kẻ thù không đội trời chung của Ahab là *Moby Dick* mà nguyên do trực tiếp là một cẳng chân của Ahab đã “bị ngoạm, nhai và nghiền nát bởi một con cá voi to lớn nhất từng quấy tan nát cả một con thuyền” [8, Tr. 85]. Xung đột giữa vị thuyền trưởng kỳ dị với một con cá voi vĩ đại được giới thiệu qua lời của những nhân vật khác nhau nên phần mở đầu truyện hấp dẫn, kỳ bí, góp phần tạo ra độ sâu và sự bí ẩn của biểu tượng *Cá voi trắng*.

Tàu Pequod khởi hành vào buổi bình minh sương mù xám xịt. Thuyền trưởng Ahab vẫn trầm lặng suy tư trong thế giới riêng của ông ta cho đến khi tập hợp đông đủ đoàn thủy thủ và tuyên bố: “Ai chỉ được cho ta một con cá voi đầu trắng, trán nhăn nheo và quai hàm cong, ai chỉ cho ta con cá voi đầu trắng với ba lỗ thủng ở vây đuôi phía tay mặt – anh em nghe đây, ai chỉ được cho ta con cá voi trắng ấy, người đó sẽ được đồng tiền vàng này” [8, Tr. 190]. Trước lòng

quyết tâm săn đuổi *Moby Dick* của thuyền trưởng, thuyền phó Stubb yếu ớt phản đối: “Trà thù một con vật ngu ngốc!”, “Nó tấn công ông chỉ do bản năng mù quáng nhất của nó!” [8, Tr. 192]. Tuy nhiên, điều đó không đủ mãnh lực để lay chuyển ý chí sâu xa trong bản thân Ahab. Trước dáng điệu mạnh mẽ, bền bỉ và huyền bí của Ahab, đoàn thủy thủ tàu Pequod bị khuất phục và lắng lắng tuân lệnh: “Khai tử cho *Moby Dick*! Thượng đế sẽ săn tất cả chúng ta nếu chúng ta không đi săn *Moby Dick* cho đến lúc giết được nó” [8, Tr. 196]. Ở phần thắt nút, xung đột giữa Ahab và *Moby Dick* bắt đầu trở dậy. Ahab quyết tâm săn đuổi *Moby Dick* đến tận cùng thế giới trong khi *Cá voi trắng* vẫn ẩn chìm giữa những câu chuyện huyền thoại, giữa bể khơi mênh mông, vô biên.

Xung đột này trở nên gay gắt ở phần phát triển, khi Ahab tìm thấy *Moby Dick* nhờ dấu hiệu phun nước của con cá voi. Dưới sự chỉ huy của vị thuyền trưởng khắc nghiệt, đoàn thủy thủ tàu Pequod quyết tâm truy đuổi *Moby Dick*. Trái ngược với không khí khẩn trương của các thuyền săn, biển khơi vẫn êm dịu và *Cá voi trắng* bề ngoài dường như không hay biết gì hết; nó lướt nhanh với một vẻ vui mừng dịu dàng, một vẻ dịu êm mãnh liệt. Tuy nhiên, với trí thông minh giao quyệt, *Moby Dick* bất ngờ quay trở lại tấn công tàu Pequod, nó “nổi lên với tốc độ nhanh kỳ diệu [...] để lộ rõ hai hàm răng cong oằn trắng nhọn, lấp lánh sáng [...] làm một nhát chèo rõ sâu [...] và trong khoảnh khắc lao thẳng cái đầu đầy nếp nhăn của nó lên theo chiều dọc, ngay phía dưới chiếc thuyền” [8, Tr. 645]. Ngày thứ hai của cuộc săn đuổi, Ahab tiếp tục chỉ huy các thuyền săn đuổi theo con cá voi trắng. *Moby Dick* vọt lên khỏi mặt nước như thách thức những kẻ săn đuổi. Như ở cuộc săn đuổi đầu tiên, *Moby Dick* vẫn là kẻ tấn công trước: “ngay tích tắc nó đâm bổ vào giữa những chiếc thuyền kia với quai hàm mở rộng, cái đuôi quạt mạnh, cồng hiến trận chiến khủng khiếp về mọi phương diện” [8, Tr. 656]. Ở cả hai trận chiến, *Moby Dick* đều bất ngờ đánh bại các thuyền săn của Ahab khiến ông ta và đám thủy thủ bị hất văng khỏi thuyền, vẫy vùng dưới bể khơi. Điều này cho thấy tính đa trị của biểu tượng *Cá voi trắng*: vừa đẹp đẽ, hiền hòa, vừa khủng khiếp, hung dữ.

Tuy thua một cách thảm hại và bị các thuyền phó can ngăn, nhưng Ahab trước sau vẫn kiên định với mục tiêu của mình. Đến phần đỉnh điểm, tức là cuộc săn đuổi ngày thứ ba, xung đột giữa Ahab và *Moby Dick* được đẩy đến cao trào khi *Moby Dick* quật tung đám thuyền; Ahab “phóng thoi sắt hung tợn, cùng lời nguyện rủa còn hung tợn hơn vào con cá voi đáng ghét” [8, Tr. 671]. Trong lúc đó, thoáng thấy thân tàu đen thui gần đấy, *Moby Dick* “dường như ngộ ra trong hình ảnh ấy nguồn cơn mọi nỗi khổ sở của bản thân; nó nghĩ đấy là – và rất có thể đúng vậy – một kẻ thù to lớn và cao cả hơn hẳn; nên hốt nhiên, nó bổ nhào lên mũi tàu đang tiến tới” [8, Tr. 671] và nhấn chìm con tàu ngay trước mắt vị thuyền trưởng của nó. Không trốn chạy, Ahab tiến tới kẻ thù, phóng mũi lao cuối cùng vào *Moby Dick*. Trong lúc thoát chạy, *Moby Dick* cuốn theo dây câu lẫn Ahab, vòng xoáy do nó tạo ra chụp lấy cả thuyền, cả đoàn thủy thủ bị cuốn đi mất dạng. Nhận xét về hành động trả thù ghê rợn của con cá voi, Hao Yu và Chi Ren cho rằng: “*Moby Dick* trả thù Ahab và tàu Pequod cũng là sự trả thù con người của tự nhiên, đó

là hành động tự vệ của tự nhiên” [3, Tr. 17]. Nghĩa là *Moby Dick* không phải là cái ác, nó chỉ hành động theo bản năng của nó. Kết cục của Ahab và đoàn thủy thủ là điều tất yếu và chính Ahab đã dự cảm về điều đó. Kết thúc truyện, Ishmael sống sót nhờ cái phao cứu sinh là chiếc quan tài của Queequeg và được con tàu Rachel cứu vớt trong lúc đi tìm đứa con mất tích. Sự sống sót kỳ diệu của nhân vật Ishmael cho thấy chỉ có sự tôn trọng sinh mệnh tự nhiên mới mang lại sự sống còn cho con người. Bởi lẽ, khi và chỉ khi chung sống hài hòa, tôn trọng và thấu hiểu tự nhiên, nhân loại mới có thể cứu vớt chính mình. Bên cạnh một Ishmael hòa hợp với tự nhiên, sự kiên định của Ahab trong hành trình săn đuổi *Moby Dick* không những thể hiện khát vọng chinh phục tự nhiên của con người mà còn cho thấy ý chí vượt qua những giới hạn bản thể của con người. Ý chí này mạnh mẽ đến mức nhân vật sẵn sàng trả giá bằng sinh mệnh của ông ta. Xét từ góc độ tự nhiên, *Cá voi trắng* là một biểu tượng nghệ thuật về sinh thái. Ahab là nhân vật tượng trưng cho sự chiếm hữu, chinh phục tự nhiên còn Ishmael lại là biểu tượng của mối giao hòa, ngưỡng vọng tự nhiên.

Sự trả thù dữ dội, khốc liệt của *Moby Dick* đối với Ahab và đoàn thủy thủ hé lộ một khía cạnh quan trọng trong tính đa trị, bí ẩn của biểu tượng *Cá voi trắng*. Đó là sự ẩn ngụ cho tự nhiên đẹp đẽ mà hung dữ. Tự nhiên có thể khiến con người ngây ngất bởi vẻ đẹp tuyệt bích của nó, nhưng tự nhiên cũng có thể trừng phạt con người một cách tàn bạo, hung hiểm nếu như nhân loại đi quá giới hạn. Vì vậy, trước tự nhiên, con người trở nên nhỏ bé với những giới hạn, những khuyết thiếu. Tuy nhiên, sự vĩ đại của con người lại nằm ở chỗ họ là giống loài không ngừng nỗ lực để vượt qua chính mình.

Thông qua việc xây dựng xung đột giữa Ahab và *Moby Dick*, một mặt, Melville thể hiện những suy tư của ông về con người; mặt khác, Melville đã khám vào biểu tượng *Cá voi trắng* những cơ tầng ý nghĩa đa chiều. Trước khát vọng chinh phục tự nhiên của con người, *Moby Dick* chính là hiện thân của tự nhiên với sức mạnh vĩ đại và những bí ẩn khôn lường. Trước ý chí kiên định và khát vọng hiểu biết không bao giờ nguôi yên của con người, *Moby Dick* tựa như những giới hạn của bản thể mà con người luôn muốn vượt qua, chiến thắng. Như Ahab từng khẳng định: “Đối với ta, con cá voi trắng là bức tường đó, được đẩy đến bên ta. Đôi khi ta cho rằng không có gì phía bên kia. Nhưng thế thôi cũng đủ rồi. Nó đè nặng lên ta; nó tràn đầy trong ta; ta thấy ở nó sức mạnh tàn bạo, với một vẻ ma lạnh khôn thấu tiếp xúc. Cái chỗ khôn thấu đó là điều chủ chốt ta cảm ghét” [8, Tr. 192]. Ahab quyết tâm săn đuổi *Moby Dick* không phải chỉ để chinh phục tự nhiên mà còn để vượt qua những giới hạn của bản thân, bởi lẽ, “chính những nhu cầu thiết yếu sâu xa nhất trong bản thân, chính những cái đó mới chỉ hướng” [8, Tr. 194] cho Ahab. Về ý nghĩa này, nhân vật Ahab khá gần gũi với nhân vật ông lão Santiago trong *Ông già và biển cả* của Hemingway. Đó là những biểu tượng tuyệt vời về sức chịu đựng phi thường và ý chí mạnh mẽ của con người. Còn *Moby Dick* gặp gỡ nhân vật con cá kiếm ở ý nghĩa biểu tượng cho vẻ đẹp, tầm vóc, sức mạnh phi thường của tự nhiên và những giới hạn của bản thể mà nhân loại suốt đời khát khao vượt lên chính mình.

Con người có thể tồn tại trong mối quan hệ hài hòa với tự nhiên, tôn trọng tự nhiên và chấp nhận những giới hạn của bản thân như nhân vật Ishmael, kẻ sống sót duy nhất trên con tàu săn cá voi Pequod. Tuy nhiên, con người cũng có thể lựa chọn cách sống như Ahab, dám đấu tranh với định mệnh, với những thế lực huyền bí dẫu ông đã biết trước cái chết là điều tất yếu sẽ xảy ra. Vì vậy, việc đặt biểu tượng *Cá voi trắng* trong mối quan hệ với những nhân vật như Ahab, Ishmael là một phương cách hữu hiệu để lan tỏa những cơ tầng ý nghĩa của biểu tượng.

2.3. Biểu tượng *Cá voi trắng* qua bút pháp huyền thoại

Mặc dù là biểu tượng trung tâm, là chủ âm của thiên tiểu thuyết, *Cá voi trắng* hiếm khi được miêu tả trực tiếp mà mãi đến gần cuối tác phẩm, con cá voi vĩ đại này mới xuất hiện trong cuộc săn đuổi của tàu Pequod. Khác với các nhà ngụ ngôn, Melville không sử dụng thủ pháp nhân hóa để khắc họa *Moby Dick* mà biểu tượng này tồn tại chủ yếu trong những câu chuyện li kỳ, hoang đường của những người đi biển, thủy thủ tàu Pequod. Nhà văn cũng phơi bày vô số các chi dẫn đến những điển tích, huyền thoại liên quan đến cá voi để mã hóa biểu tượng *Cá voi trắng*.

Với bút pháp huyền thoại, Melville đã xây dựng biểu tượng *Cá voi trắng* vừa như một con quái vật khổng lồ, vừa như một đấng thần linh trong các thần thoại, truyền thuyết cổ xưa. *Moby Dick* được miêu tả là một con cá nhà táng to lớn bất thường và xảo trá phi thường. Không có một nơi nào cho ta hiểu rõ điều này với nhiều cảm xúc bằng trên boong tàu, những mũi tàu từng kịch chiến với nó. Đáng vẻ to lớn dữ dội của *Moby Dick* cùng với sự hãi hùng đặc biệt mà nó gây ra, khiến người đọc dễ dàng liên tưởng tới hình ảnh những con quái vật khổng lồ trong thần thoại, chẳng hạn như con thủy quái Leviathan. Bên cạnh đó, *Moby Dick* còn là một đấng thần linh với khả năng biến hóa khôn lường. Người ta cho rằng “con *Moby Dick* có mặt đồng thời ở khắp mọi nơi; rằng thực sự người ta đã gặp nó cùng một thời điểm ở những vĩ tuyến đối nghịch” [8, Tr. 216]. Vì vậy, những kẻ săn đuổi nó không sao hiểu nổi bằng cách huyền bí nào mà sau khi lặn xuống rất sâu nó lại bơi rất nhanh đến những nơi cách xa vạn dặm bề. Sau bao nhiêu cuộc tấn công liên tục và gan dạ, con cá voi trắng kiêu hùng vẫn sống sót và trốn thoát dẫu thân thể nó bị đâm bởi vô số mũi lao. Do đó, người ta tuyên bố “*Moby Dick* không những xuất hiện cùng lúc ở khắp nơi mà còn bất diệt (vì bất diệt còn là gì ngoài có mặt ở khắp các khoảng thời gian)” [8, Tr. 217]. Với những đặc tính mà người ta gán cho nó, *Cá voi trắng* nghiêm nhiên trở thành chúa tể của biển cả, là một đấng thần linh trong nỗi khát khao chiếm hữu lẫn sự lo sợ hãi hùng của con người.

Tính chất nửa thực nửa hoang đường của *Moby Dick* trong những câu chuyện truyền miệng của những người đi biển khiến *Cá voi trắng* mang dáng dấp của một con vật huyền thoại. Khi nhắc đến *Moby Dick*, những người đi biển cùng góp nên vẻ bí ẩn của nó: “một con cá voi đầu trắng, trán nhăn nheo và quai hàm cong... với ba lỗ thủng ở vây đuôi phía tay mặt” (qua

lời kể của Ahab), “con cá voi thường được gọi là *Moby Dick*” (qua lời kể của Tashtego), “nó vẫy đuôi hơi khác lạ trước khi lặn xuống” (qua lời kể của ông già người xứ Gay Head), “nó phun nước cũng kỳ lạ nữa... hơi nhiều nước, kể cả đối với một con cá nhà táng, và nhanh khủng khiếp” (qua lời kể của Daggoo), “nó có một, hai, ba – ò! Rất là nhiều thoi sắt uốn trong nó” (qua lời kể của Queequeg), “tôi đã từng nghe về *Moby Dick*, có phải con *Moby Dick* đã đớp mất chân của ông không?” (qua lời kể của Starbuck). Hơn nữa, bởi vì nó là một con vật huyền thoại nên rất ít người được tận mắt chiêm ngưỡng vẻ đẹp của nó và càng ít người dám rượt theo và phóng lao vào con cá voi thần linh ấy: “không phải hết thầy bọn họ đều biết đến sự tồn tại của nó; chỉ một vài người trong bọn là tương đối có vẻ từng trông thấy nó; còn số người đã thực sự chiến đấu hẳn hoi với nó quả tình rất ít” [8, Tr. 213]. Vì vậy, *Moby Dick* chủ yếu tồn tại trong những câu chuyện ly kỳ, mê tín của con người. Ngoài ra, người ta lại có xu hướng thần thánh hóa *Cá voi trắng*, gán thêm những lời đồn đại, những điềm xấu, những tình tiết bí ẩn cho nó. Vậy là, tính chất huyền thoại của *Moby Dick* được nhân lên bội lần. Khắc họa *Moby Dick* qua những câu chuyện bí ẩn của những người đi biển là một nét đặc trưng trong bút pháp huyền thoại của Melville. Điều này góp phần thể hiện ý nghĩa tượng trưng cho tự nhiên huyền bí của biểu tượng *Cá voi trắng*.

Bút pháp huyền thoại của Melville còn được biểu hiện qua cách nhà văn miêu tả màu sắc lạ kỳ của con cá voi này. Không phải ngẫu nhiên khi tác giả dành hẳn một chương để huyền thoại hóa màu trắng của *Moby Dick*. Đó là màu sắc huyền bí mang phẩm tính mơ hồ. Dù rằng nó biểu trưng cho những điều tốt đẹp, ngọt ngào, thiêng liêng nhưng vẫn “lẩn lút một cái gì khó nắm bắt trong tận cốt lõi ý tưởng về màu này” [8, Tr. 225]. Do đó, khi gắn với những đối tượng tự thân đã dễ sợ như con gấu trắng ở bắc cực, con cá mập trắng của miền nhiệt đới hay con cá voi trắng *Moby Dick* thì màu trắng đó sẽ được đẩy đến cao độ khủng khiếp của những giới hạn xa xăm nhất. “Phải chăng do bản chất vô biên, nó bao trùm cả khoảng trống lẫn những khoảng bao la không tâm của vũ trụ, và nhân đó ngằm đăm sau lưng chúng ta về ý nghĩ tự hủy”, “hoặc phải chăng, về bản chất, màu trắng không phải một màu mà chỉ là sự thiếu vắng hữu hình của màu, đồng thời lại là khối bê tông gắn kết mọi sắc màu” [8, Tr. 323]. Vì vậy, màu trắng ẩn chứa sự trống rỗng im lìm, không màu mà có mọi màu sắc tựa như tự nhiên vốn được điểm trang bởi vô số màu sắc, nhưng cốt lõi lại là màu trắng hay không màu tự thân. Với ý nghĩa này, biểu tượng *Cá voi trắng* có nét cố sơ gắn với các nghi thức thụ pháp: chết đi và sống lại. Bởi vì vừa là màu sắc ở điểm xuất phát, vừa là màu sắc ở điểm chung cuộc; vừa mang giá trị tốt cùng, vừa là màu của bước chuyển tiếp, màu trắng được xem là “biểu tượng ý nghĩa nhất trong những thứ tâm linh”, “là tấm mạng của Thiên Chúa”, “là tác nhân tăng cường tính đáng sợ của những thứ dễ sợ nhất đối với nhân loại” [8, Tr. 232]. Chính vì màu trắng này, *Moby Dick* thường gây ra cảm giác kinh khiếp mơ hồ vô danh, quá huyền bí và khó tả trong tâm hồn của bất cứ người nào từng nghĩ về nó. Và cũng chính vì màu trắng này, *Moby Dick* trở nên vừa thực vừa hư, vô cùng bí ẩn và là một con vật khó có thể nắm bắt được. Vì vậy, *Moby Dick* là một con

cá voi huyền thoại. Nó luôn gọi lên trước tâm hồn ta một ảo ảnh kỳ lạ, vừa khủng khiếp vừa mê hoặc.

Trong chuyên luận *Huyền thoại trong tiểu thuyết của Melville*, Harold Maltz cho rằng với tiểu thuyết *Moby Dick – Cá voi trắng*, “Melville cũng ám chỉ đến huyền thoại về người anh hùng và rồng với chức năng như một chuẩn mực cho người đọc, cung cấp cho họ một quan điểm phê bình về cuộc săn đuổi, về *Moby Dick* và về thuyền trưởng Ahab” [7, Tr. 251]. Kể lại trận chiến giữa con người và rồng, huyền thoại này có nhiều điểm tương đồng với trận chiến giữa những người đi săn trên tàu Pequod và *Moby Dick*. Ở chương “Danh dự và vinh quang của nghề săn cá voi”, Melville cũng đã điểm lại những vị anh hùng, á thần, nhà tiên tri (Perseus, thánh George, Hercules, Jonah và Vishnoo) từng chiến đấu với cá voi dưới nhiều hình thức khác nhau, mà “trong rất nhiều chuyện đời xưa, rồng và cá voi thường hay bị người ta lẫn lộn với nhau, và thường thường con này hay bị hiểu là con kia. Ezkiel đã nói như này: “Người là con sư tử của thủy giới, cũng là con rồng của bể khơi” để ám chỉ con cá voi” [8, Tr. 428]. Do đó, *Moby Dick* không những được xây dựng như một con quái vật khổng lồ, một đấng thần linh mà nó còn có mối liên hệ sâu xa với huyền thoại về loài rồng, một trong những sinh vật bí ẩn nhất trên thế giới. Vì vậy, bút pháp huyền thoại với hàng loạt các dấu hiệu chỉ dẫn đến những huyền thoại xa xưa đã góp phần nâng cao tính đa trị, bí ẩn cho biểu tượng *Cá voi trắng* trong tác phẩm của Melville.

3. Kết luận

Khởi nguyên từ những truyền thuyết, thần thoại và được tái sinh liên tục theo thời gian trong những áng văn chương hiện đại, biểu tượng cá voi trở thành một nơi ký thác những hoài ức văn hóa phong phú, độc đáo trong cảm quan của mỗi nhà văn, mỗi dân tộc ở những thời đại khác nhau. *Moby Dick – Cá voi trắng* của văn hào Melville, được giới nghiên cứu đánh giá là một trong những kiệt tác của văn học Mỹ, là một trong những tác phẩm điển hình được gọi húng từ biểu tượng cá voi và từ niềm say mê đặc biệt của Melville trước vẻ đẹp kỳ vĩ của biển cả. Bằng cảm quan vũ trụ đặc biệt và qua nghệ thuật xây dựng xung đột, nhà văn đã tái hiện mối quan hệ giữa con người và tự nhiên từ thời kỳ cổ sơ, đồng thời khắc họa hành trình tìm kiếm nơi chốn neo đậu của tâm linh và những nỗ lực vượt qua giới hạn bản thể của con người thời hiện đại thông qua bút pháp huyền thoại. Các yếu tố nghệ thuật đặc sắc này đã góp phần mã hóa tính đa trị, bí ẩn của biểu tượng *Cá voi trắng*: chúa tể của biển cả, hiện thân của tự nhiên với vẻ đẹp khổng lồ, sức mạnh vô song và bản tính hung dữ; đồng thời, chúng cũng góp phần mã hóa ý chí chinh phục tự nhiên và khát vọng vượt qua những giới hạn bản thể của con người. Từ đó, tiểu thuyết của Melville âm vang những vấn đề có tính vĩnh hằng của nhân loại. Đó là bản sắc đa văn hóa và ẩn dụ về nền dân chủ Hoa Kỳ./.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Chevalier, J. và Gheerbrant, A. (2002), *Từ điển biểu tượng văn hoá thế giới* (Phạm Vĩnh Cư, Nguyễn Xuân Giao, Lưu Huy Khánh dịch), Nxb. Đà Nẵng, Đà Nẵng.
2. Lê Bá Hán, Trần Đình Sử, Nguyễn Khắc Phi (2006), *Từ điển thuật ngữ văn học*, Nxb. Giáo dục, Hà Nội.
3. Hao, Yu; Chi, Ren (2013), "White Whale in *Moby Dick*", *Cross-Cultural Communication*, 9(6), 14–17.
4. Kazin, Alfred (2007), "Introduction to *Moby Dick*", *Herman Melville's Moby Dick*, Ed. Harold Bloom, New York: Inforbase Publishing.
5. Huy Liên (2009), *Văn học Mỹ: nghệ thuật viết văn và kỹ xảo*, Nxb. Văn hóa – Thông tin, Hà Nội.
6. Lotman, Iu. M. (2015), *Kí hiệu học văn hóa*, Nxb. Đại học Quốc gia Hà Nội, Hà Nội.
7. Maltz, Harold (1984), *Myth in the Novels of Herman Melville*, University of Natal, Durban.
8. Melville, H. (2017), *Moby Dick – Cá voi trắng* (TTNV dịch), Nxb. Văn học, Hà Nội.
9. Vanspanckeren, Kathryn (2001), *Phác thảo văn học Mỹ* (Lê Đình Sinh, Hồng Chương dịch), Nxb. Văn nghệ thành phố Hồ Chí Minh, Thành phố Hồ Chí Minh.
10. Youree, Sarah Elisa (2010), *Reflections on the Water: Ocean in Moby Dick*, Texas State University.

METHODS OF CREATING THE WHITE WHALE SYMBOL IN HERMAN MELVILLE'S NOVEL *MOBY DICK*

Nguyen Thi Thu Hang

University of Education, Hue University, 34 Le Loi St., Hue, Vietnam

Abstract: Herman Melville's *Moby Dick or the White Whale* is a symbolic novel masterpiece s of the 19th-century American literature with a system of symbols mainly derived from myths and allusions in the Bible. In the symbolic world of this novel, *Moby Dick or the White whale* is the crucial symbol, plays the role of connecting images, and is the focus representing the theme throughout the work. On the basis of the symbolic theory and artistic characteristics of the novel, this article clarifies how the writer creates the White Whale symbol in *Moby Dick* from the notions of universal space – the origin of the White Whale symbol, the unique artistic conflicts, and the mythic penmanship. Thereby, the article aims to explore the issues related to the multicultural identity and metaphor of American democracy, woven from the symbolic world of the work.

Keywords: symbol, universal space, artistic conflict, mythic penmanship, *Moby Dick*